

(часта застаўкі ў стараверскіх і беларускіх выданнях рабіліся з аднаго клішэ).

Біблейскія кнігі аказалі вялікі ўплыў на развіццё беларускай культуры. Для нашых продкаў яны мелі не толькі рэлігійнае прызначэнне. Па біблейскіх кнігах вучыліся грамаде, яны былі крыніцай ведаў, наогул, гэта былі першыя нашы кнігі.

*Герасімаў В.М., загадчык фонду рэдкай
кнігі Прэзідэнцкай бібліятэкі Рэспублікі
Беларусь*

**КІРЫЛІЧНЫЯ СТАРАДРУКІ
Ў ФОНДЗЕ РЭДКІХ ВЫДАННЯЎ
ПРЭЗІДЭНЦКАЙ БІБЛІЯТЭКІ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ**

Калекцыя кірылічных старадрукаў Прэзідэнцкай бібліятэкі (ПБ) налічвае 12 адзінак. Гэта адзін з самых малых у свеце збораў першадрукаваных славянскіх выданняў. Сумная з’ява. На Беларусі, якая ў XVI—пач. XVII ст. з’яўлялася лідэрам усходнеславянскага кнігадрукавання, мела вядомыя ва ўсім свеце вялікакняжакія і магнацкія кнігазборы, сёння нават адной з самых буйных бібліятэк краіны асабліва няма чым хваліцца.

Здавалася б, нашто бібліятэцы прэзідэнцка-парламенцка-ўрадавага тыпу тыя старадрукі? Няхай развівалася б сабе як суперсучасны інфармацыйны цэнтр або просты пастаўшчык, перадачык да ўладных структур апошняй інфармацыі.

Нам роля ПБ бачыцца больш значнай, бо яна, хай сабе і ўскосна, вызначае гісторыка-культурны менталітэт усіх галін улады на Беларусі. Гэтая значнасць, у сваю чаргу, залежыць ад культурнага патэнцыялу ПБ як сацыяльнага інстытута, ад каштоўнасці і значнасці кніжных багаццяў, у ёй назапашаных.

У дваццатым стагоддзі вядомыя тры падыходы да Кнігі з вялікай літары, яе значэння ў сацыяльным жыцці грамадства. Гэта падыход фашысцкага “тысячагадовага” германскага рэйха, калі гуманістычная літаратура палілася на вогнішчах аўтадафэ. Гэта падыход эсэсэраўскі, калі “нацыяналістычныя”, “класава шкодныя” выданні кідаліся ў спецсховы, калі ў бібліятэчнай справе дамінаваў пастулат Леніна — “бачыць гонар і славу публічнай бібліятэкі не ў тым, колькі ў ёй рэдкасцей, колькі якіх-небудзь выданняў XVI стагоддзя, а ў тым, як шырока абарачаюцца кнігі ў народзе, колькі прыцягнута новых чытачоў”. І, нарэшце, гэта падыход Бібліятэкі Кангрэса ЗША, якой чамусьці ж трэба захоўваць побач з найбольш каштоўнымі рарытэтамі і бясцэнныя скрыпкі Страдывары.

Які з гэтых падыходаў будзе ўзяты за аснову ў новай незалежнай Беларусі? Ва ўсякім разе, ступень гуманізму і дэмакратычнасці нашага грамадства лёгка вызначыць па адносінах дзяржавы да кніжнай спадчыны.

Вось у такім рэчышчы намі разглядаюцца мэты і задачы фарміравання калекцыі кірылічных старадрукаў ПБ. Незалежна ад памераў сам факт існавання дадзенага кнігазбору, утвараемая ім культуралагічная, гуманістычная аўра несумненна маюць моцныя патэнцыяльныя магчымасці ў бібліятэчным забеспячэнні нашых прыярытэтных абанентаў-дэпутатаў і чыноўнікаў дзяржаўнага апарату, ва ўплыве на маральнасць і духоўнасць улады, ды наогул, проста ў паважным яе стаўленні да бібліятэкі як такой.

Трэба заўважыць, што ў 1984 г. каля 15 асобнікаў кірылічных старадрукаў мы перадалі Нацыянальнай бібліятэцы. І калі гэтым крокам хоць крыху паспрыялі ў станаўленні галоўнай бібліятэкі краіны як сапраўды нацыянальнага кнігазбору, то і добра. Але пошук старадрукаў у асноўным фондзе ПБ працягваўся. І сёння выяўлена, як ужо вышэй гаварылася, яшчэ 12 такіх выданняў. Скончаны толькі першапачатковыя іх апрацоўка і раскладка. Далейшае дэтальнае вывучэнне старадрукаў наперадзе. А пакуль некалькі папярэдніх

дадзеных, каб шаноўнае спадарства атрымала агульнае ўяўленне пра нашыя рарытэты.

Выданняў XVII ст.— тры, XVIII стагоддзем датуюцца астатнія дзевяць. Самае старое выданне, “Служэбнік божественныя літургии”, пачало друкавацца ў 1601-м і выйшла ў 1602 г. у Маскве. Самы бліжэйшы па часе таксама маскоўскі старадрук — “Дабраталюбіе” (1793).

Увогуле ж па месцах выдання старадрукаў маскоўскіх — 7, львоўскіх — 2, кіеўскіх — 1, чарнігаўскіх — 1 і гальскіх (Гале сённа — горад у Германіі) — 1. На вялікі жаль, беларускіх кірылічных старадрукаў у бібліятэцы няма. (Для параўнання ў аддзеле рэдкіх кніг Расійскай дзяржаўнай бібліятэкі ў Маскве захоўваюцца 333 кірылічныя выданні: (919 асобнікаў XVI—XVIII стст. з 13 беларускіх друкарняў). 8 старадрукаў — богаслужбовыя, або рэлігійнага зместу, 3 — вучэбныя, 1 — дзяржаўна-прававой тэматыкі.

3 выданняў XVII ст. Рэчы Паспалітай, у склад якой тады ўваходзіла і Беларуска-Літоўскае гаспадарства (ВКЛ), цікавыя кіеўскі і львоўскія старадрукі.

Анфологион (Мінея святочная) выйшаў у 1619 г. у друкарні Кіева-Пячэрскай лаўры. Друкарня лаўры, заснаваная на тры гады раней, у 1616 г., стала найбуйнейшай на Украіне і праіснавала да 1919 г. Анфологион — трэцяе па ліку яе выданне. Выдаў кнігу вядомы ўкраінскі друкар Памва Бярында, аўтар першага ўсходнееўрапейскага друкаванага слоўніка “Лексікона славенаросскага” (1627). Прадмову напісаў заснавальнік друкарні, архімандрыт Елісей Плецянецкі, пераклаў з грэчаскай мовы Іоў Барэцкі, рэдагавалі тэкст Захарый Капыценскі і Памва Бярында. Асобнік, які знаходзіцца ў ПБ, добра захаваны; яго пераплёт уяўляюць драўляныя дошкі, абцягнутыя скурай з цісненнем. Сапраўдны фаліант (фармат — in folio, ці 2) зачыняецца на дзве медныя засцёжкі.

Триодион (Трыёдзь посная) надрукаваны ў друкарні знакамітага Львоўскага стаўрапігійскага брацтва ў 1664 г. Выданне памерам in folio (2°) ілюстравана гравюрамі Васіля

Ушакевіча. Асобнік з ПБ мае цікавы пааркушавы ўкладны запіс, які можна разглядаць у якасці “кіраўніцтва” для сучасных захавальнікаў рэдкай кнігі: “Сия глаголема я книга треодъ посная инокини Парасковии Феодоровны посылает госпожа игумения Антонида Данилковичевна посылаю в Кутенский девичий монастырь в новую церковь по племяннице своей по Парасковии и сию книгу из церкви божия не выносить ни продаз ни заложить никому подзаклад не закладываз”. Да ўсяго, надпіс сведчыць не толькі пра шляхі распаўсюджвання кнігі на Беларусі, але і пра тое, што беларускія жанчыны заўсёды адыгрывалі вялікую ролю ў асветніцтве. Друкарня брацтва выпушчаны і Літургіаріон (Служэбнік, 1702, in quarto, 4°).

“Алфавит собранны, рифмами сложенны” Іаана Максімовіча (Чарнігаў: друкарня Троіцка-Пльнскага манастыра, 1705, 2) змяшчае “прывячэнне” прозай і сілабічнымі вершамі царэвічу Аляксею Пятровічу і іншым царскім асобам. Па літарах алфавіта ўтрымліваюцца кароткія рыфмаваныя паведамленні пра святых і гістарычных асоб. На ўкладным гравіраваным аркушы ў анаграме “Государю царевичу Алексею Петровичу многа лета” словы размешчаны так, што іх можна чытаць зверху і знізу, злева направа і наадварот.

Асобнік з ПБ належаў некалі Баркалабаўскаму кляштару, пра што сведчыць адпаведны ўладальніцкі запіс, зроблены палатыні на ніжняй пераплётнай паверхні.

Якую літаратуру выкарыстоўваў, рыхтуючыся да рэлігійна-палемічных баёў, праціўнік Брэсцкай уніі 1596 г., царкоўны дзеяч Георгій Каніскі, даведваемся, калі адгортваем тытульны ліст перакладзенага з нямецкай мовы твора Іаана Арнда “Чтири книги о истинном христианстве” (Гале, 1735, in octavio, 8°). На адвароце тытульнага ліста ёсць таксама ўладальніцкі запіс: “pertiner ad Libros Yeorgy Konisky”.

Сярод маскоўскіх выданняў, несумненна, вылучаецца Служэбнік 1602 г. Пасля фэдарайскіх гэта адно з першых выданняў Маскоўскага друкарскага двара. Згадаем, што, у адрозненне ад беларускага і ўкраінскага кнігадрукавання, для

якога былі характэрныя дапамога прыватнага мецэнацтва і прадпрымальніцтва, часам грамадская падтрымка, кніга-выдавецтва ў Масковіі ад самага пачатку было заснавана на дзяржаўна-метрапалічнай манаполіі. Выдрукаваў Служэбнік заснавальнік вядомай друкарскай дынастыі Андронік Цімафееў Нявежа.

Не адразу ўдалося атрыбутаваць выданне, на карашку і шмуцтытуле якога нехта раней пазначыў “Феофан Прокопович. Букварь. СПб., 1720”. Так яно было адлюстравана і ў ДБА бібліятэкі. На самай справе гэта аказаўся “Буквар” (М., 1701, 4^о) Фёдара Палікарпава, расійскага асветніка, выкладчыка Славяна-грэка-лацінскай акадэміі, пазней — начальніка Маскоўскага друкарскага двара. Буквар Палікарпава адрозніваўся ад ранейшых дапаможнікаў і па змесце, і па афармленні. У ім упершыню ўведзены грэчаскі і лацінскі шрыфты. Адкрываўся ён зместам, чаго да Палікарпава ніхто раней не рабіў. Разам з ілюстрацыямі на рэлігійныя сюжэты змешчаны дзве тэкставыя гравюры з апісаннямі бытавых школьных сцэн.

Буквар Феофана Пракаповіча (“Первое учение отрокам...”) таксама аказаўся ў фондзе ПБ, праўда, пазнейшага, 1743, года выдання.

У святле цяперашніх прэзідэнцка-парламенцкіх баталій у шмат якіх постсавецкіх краінах актуальным выглядае і такі кірылічны старадрук, як “Праўда волі манаршай” (М., 1726, 2.0) Феофана Пракаповіча. Упершыню ў Расіі тут была дакладна сфармулявана ідэя асветнага абсалютызму і “ідэальнага гасудара”.

Да маскоўскіх выданняў адносіцца таксама “Арыфметыка” (М., 1703, 2^о) Лявонція Магніцкага, першая друкаваная расійская навукова-тэхнічная кніга, якую М.В.Ламаносаў разам з “Граматыкай” М. Сматырцкага называў брамай сваёй вучонасці; другое выданне накіраванага супраць раскольнікаў “Жазла кіравання” (М., 1753, 2) беларускага і расійскага асветніка і паэта Сімяона Полацкага; хрысціянска-

павучальнае “Дабраталюбіе” (М., 1793, 2^о; на форзацы ёсць наклейка: “Изъ библиотеки Ивана Лукашевича”).

Калі і адкуль трапілі да нас старадрукі, высветлілася па інвентарных кнігах бібліятэкі. Дзевяці з іх адпавядаюць час паступлення ў бібліятэку 24—29.03.1945 г. і пісьмовыя заўвагі “Книги из НКГБ, бесплатно”, “Книги из 1-го отд. милиции, бесплатно”, адзін (“Дабраталюбіе”) паступіў 14.10.1947 г. з невядомай крыніцы і 2 астатнія (“Жазло кіравання” і “Праўда волі манаршай”) 31.03.1986 г. заінвентарызаваны з раней не апрацаваных фондаў самой бібліятэкі.

Для супрацоўнікаў і чытачоў ПБ кірылічныя старадрукі, безумоўна,— самыя яркія дыяменты ўсяго яе кнігазбору. Спадзяемся, што калекцыя будзе пашырацца.

*Бяспалая М.А., дацэнт,
Беларускі ўніверсітэт культуры*

ДА ПЫТАННЯ АБ РОЛІ І МЕСЦЫ БІБЛІЯТЭКІ І КНІГ У КУЛЬТУРНЫМ ЖЫЦЦІ БЕЛАРУСКАЙ ВЁСКІ Ў 1921—1927 гг.

Агульнавядома, што бібліятэка і кніга адыгрываюць вялікую ролю ў культурным асветніцтве вёскі. Але ці выканалі яны адведзеную ім ролю, ці занялі належнае месца ў культурным жыцці вёскі ва ўказаны перыяд? На жаль, адказ на гэтыя пытанні можа быць толькі адмоўным. Змест артыкула, як спадзяецца аўтар, дастаткова аргументавана раскрывае прычыны адмоўнага адказу на пастаўленае пытанне.

Сярод даследаванняў па гісторыі галіновых навук існуюць работы, прысвечаныя развіццю бібліятэчнай і кніжнай спраў на Беларусі ў акрэслены перыяд. Да іх трэба аднесці працы М.І.Пакала, В.Ф.Якіменка, Н.М.Калоска, І.М.Емец і інш. Аднак з пункту гледжання новых тэндэнцый і навуковых распрацовак пытанне нельга лічыць дастаткова вырашаным. Ёсць патрэба